

Sygn. akt I PK 415/03

WYROK
W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 9 września 2004 r.

Sąd Najwyższy w składzie :

SSN Katarzyna Gonera (przewodniczący)

SSN Beata Gudowska (sprawozdawca)

SSN Zbigniew Myszka

Protokolant Ewa Wolna

w sprawie z powództwa A. M.

przeciwko 1) K.. Spółce Akcyjnej Oddziałowi Zakładów Górniczych "R." w P. 2)

Skarbowi Państwa reprezentowanemu przez Ministra Skarbu Państwa

o odszkodowanie,

po rozpoznaniu na rozprawie w Izbie Pracy, Ubezpieczeń Społecznych i Spraw Publicznych w dniu 9 września 2004 r.,

kasacji strony pozwanej Skarb Państwa reprezentowanego przez Ministra Skarbu Państwa od wyroku Sądu Okręgowego - Sądu Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w L.

z dnia 22 maja 2003 r.,

oddala kasację.

Uzasadnienie

A. M., spadkobierczyni T. L., który był zatrudniony w przedsiębiorstwie państwowym Kombinat Górniczo - Hutniczy Miedzi w L., w czasie przekształcania tego przedsiębiorstwa w spółkę K. (w dniu 12 września 1991 r.), i był uprawniony do nabycia akcji na zasadach preferencyjnych określonych w art. 24 ustawy z dnia 13 lipca 1990 r. o prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych (Dz.U. Nr 51, poz. 298 ze zm.), domagała się od K. S.A. w Lubinie i Skarbu Państwa wypłaty odszkodowania w kwocie odpowiadającej wartości akcji spółki przysługujących jej zmarłemu mężowi.

Sąd Rejonowy – Sąd Pracy w L. wyrokiem z dnia 14 stycznia 2003 r. zasądził na rzecz powódki od pozwanego Skarbu Państwa reprezentowanego przez Ministra Skarbu Państwa kwotę 15.265 zł z ustawowymi odsetkami od dnia 8 lipca 1999 r., oddalając powództwo w pozostałej części wobec Skarbu Państwa i w całości wobec K. S.A. Sąd pierwszej instancji ustalił, że aktem notarialnym z dnia 9 września 1991 r. dokonano przekształcenia przedsiębiorstwa K. w L. w jednoosobową spółkę akcyjną Skarbu Państwa, a postanowieniem Sądu Rejonowego w Legnicy z dnia 12 września 1991 r. wpisano ją do rejestru. W dniu 22 maja 1997 r. (z aneksem z dnia 15 września 1997 r.) została zawarta pomiędzy Skarbem Państwa a spółką K.” umowa zlecenia na wykonywanie czynności technicznych związanych z nieodpłatnym udostępnieniem akcji uprawnionym pracownikom, w której spółka zobowiązała się między innymi do przyjęcia oświadczeń uprawnionych pracowników w terminie do dnia 8 października 1997 r., sporządzenia ostatecznej listy uprawnionych i powiadomienia Ministra o ich liczbie.

Tadeusz Leńczuk zmarł w 1993 r., przed wejściem w życie ustawy z dnia 30 sierpnia 1996 r. o prywatyzacji i komercjalizacji przedsiębiorstw państwowych (Dz. U. Nr 118, poz. 561 ze zm.), zatem nie nabył za życia prawa do nieodpłatnego nabycia akcji. Powołując się na uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 15 listopada 2000 r., III ZP 20/02 (OSNAPUS 2001 nr 16, poz. 504), Sąd przyjął, że nabyta z mocy art. 24 ustawy, niezrealizowana ekspektatywa prawa do nabycia akcji prywatyzowanej spółki, weszła do spadku po nim, a powódka mogła to prawo zrealizować, składając w wymaganym terminie pisemne oświadczenie o zamiarze

uzyskania akcji. Powódka spełniła warunki określone w art. 2 ustawy z dnia 10 kwietnia 1999 r. o zmianie ustawy o prywatyzacji i komercjalizacji przedsiębiorstw państwowych (Dz.U. Nr 40 poz. 400), lecz nie otrzymała akcji na skutek wygaśnięcia prawa, nie złożyła bowiem oświadczenia o zamiarze nabycia akcji pracowniczych przysługujących zmarłemu mężowi. Uczyniła tak jednak dlatego, że w okresie udostępniania akcji pracownicy spółki udzielili jej informacji o braku prawa do akcji i odmówili przyjęcia oświadczenia, powołując się na stanowisko prawne Ministra Skarbu Państwa. Wynikało z niego, że prawo nieodpłatnego nabycia akcji jest prawem osobistym, niezbywalnym i nie podlegającym dziedziczeniu. Dopiero w styczniu 1998 r. interpretacja ta została zmieniona przez uznanie, że prawo to przekształca się w prawo majątkowe i podlega dziedziczeniu, z tym jednak, że konieczne było złożenie oświadczenia o zamiarze przyjęcia akcji przez uprawnionego pracownika.

W ocenie Sądu pierwszej instancji, Skarb Państwa nie wypełnił wynikającego z ustawy zobowiązania do przyznania akcji przez wyrażenie poglądu prawnego przedłożonego sporządzającym listy spółkom, że uprawnienie do nabycia akcji nie przechodzi na spadkobierców, zatem odpowiada wobec powódki na podstawie art. 471 k.c.; rozdysponowanie puli akcji z pominięciem powódki uzasadniało zasądzenie w ich miejsce odszkodowania. Pozwaną spółkę K. Sąd pierwszej instancji uwolnił od odpowiedzialności, nie dopatrzwszy się zawinionego działania jej pracowników przy sporządzaniu list osób uprawnionych do nabycia akcji.

Apelację Ministra Skarbu Państwa oddalił Sąd Okręgowy – Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych w L. wyrokiem z dnia 22 maja 2002 r., dzieląc ustalenia faktyczne i pogląd prawny Sądu pierwszej instancji.

Kasacja Ministra Skarbu Państwa została oparta na podstawie naruszenia prawa materialnego – art. 471 k.c. przez niewłaściwe zastosowanie, naruszenie § 6 i 8 rozporządzenia z dnia 3 kwietnia 1997 r. w sprawie szczegółowych zasad podziału uprawnionych pracowników na grupy, ustalania liczby akcji przypadających na każdą z tych grup oraz trybu nabywania akcji przez uprawnionych pracowników (Dz. U. Nr 33, poz. 200). W kasacji zarzucono również naruszenie art. 442 k.c. przez jego niezastosowanie i przyjęcie, że roszczenie powódki nie uległo przedawnieniu, a także art. 209 i 1035 k.c. przez przyjęcie, że

dochodzenie roszczeń odszkodowawczych przez powódkę jest czynnością zachowawczą mającą na celu ochronę wspólnego prawa wchodzącego w skład masy spadkowej. Wnioski kasacji zmierzały do zmiany zaskarżonego wyroku i oddalenia powództwa lub jego uchylenia i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania.

W uzasadnieniu, podnosząc brak swej legitymacji do występowania w sprawie w roli strony pozwanej, skarżący powołał się na § 6 rozporządzenia wykonawczego do ustawy o komercjalizacji, zgodnie z którym obowiązki w procesie zbywania akcji zostały tak rozdzielone, że sporządzanie list uprawnionych należało wyłącznie do prywatyzowanej spółki, która w tym zakresie nie działała w imieniu Skarbu Państwa, lecz własnym, a zatem zaspokojenie roszczeń związanych z niewykonaniem tych obowiązków obciąża wyłącznie K. S.A. Dopuszczając jednak możliwość skierowania pozwu przeciwko Skarbowi Państwa, Minister Skarbu Państwa powołał się na pogląd wyrażony przez Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 6 sierpnia 1998 r., III ZP 24/98, co do odpowiedzialności Skarbu Państwa wobec osoby, która utraciła uprawnienie do nieodpłatnego nabycia akcji na podstawie art. 417 k.c. i pracodawcy uprawnionego pracownika na podstawie art. 415 k.c. Wnosił o przyjęcie tej podstawy swej odpowiedzialności i uwzględnienie zarzutu trzyletniego przedawnienia roszczenia.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje.

Istota zagadnienia wyłaniającego się z podstaw kasacji sprowadza się do ustalenia charakteru zobowiązania Skarbu Państwa w odniesieniu do „prawa do nabycia” przez pracowników należących do niego akcji przedsiębiorstwa państwowego przekształconego w spółkę. Prawo to ustanowione zostało w art. 24 ustawy z dnia 13 lipca 1990 r. o prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych jako możliwość zakupu przez pracowników na zasadach preferencyjnych maksymalnie 20% ogólnej liczby akcji spółki należących do Skarbu Państwa. Następnie, zgodnie z art. 36 ustawy z dnia 30 sierpnia 1996 r. o komercjalizacji i prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych, przekształciło się w prawo do nieodpłatnego nabycia akcji spółki.

Nawiązując do poglądu Sądu Najwyższego wyrażonego w uchwale składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 15 listopada 2000 r., III ZP 20/00 (OSNAPUS 2001 nr 16, poz. 504), należy stwierdzić, że do czasu nabycia prawo do nieodpłatnego nabycia akcji miało postać ekspektatywy prawa nabycia akcji na zasadach preferencyjnych, która mogła stanowić przedmiot dziedziczenia, skoro obejmowała zbywalne prawo o charakterze majątkowym. Co więcej, stanowiła ona „ekspektatywę maksymalnie ukształtowaną”, gdyż do jej realizacji nie było wymagane dokonanie dodatkowych czynności, a w szczególności złożenia oświadczenia o zamiarze skorzystania z tego prawa (por. wyroki Trybunału Konstytucyjnego z dnia 17 października 2000 r., SK 5/99, OTK 2000/254, z dnia 23 listopada 1998 r., SK 7/98, OTK 1998/114, z dnia 28 kwietnia 1999 r., K 3/99, OTK 1999/73, z dnia 24 października 2000 r., SK 7/00, OTK 2000/256 oraz z dnia 19 grudnia 2002 r., K 33/02, OTK-A 2002/97). Ekspektatywa prawa nabycia akcji na zasadach preferencyjnych, niezrealizowana do dnia 8 kwietnia 1997 r., nie wygasła po wejściu w życie ustawy o komercjalizacji i prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych, lecz ulegała przekształceniu w oczekiwanie realizacji prawa według nowych zasad, przewidujących nieodpłatne uzyskanie akcji. Nowa ustawa umożliwiła bowiem pracownikom i ich spadkobiercom realizację ekspektatywy prawa przekształconego w prawo do nieodpłatnego nabycia akcji, pod warunkiem, że należą do kręgu osób wymienionych w art. 2 pkt 5 tej ustawy. Krąg ten tworzyły dwie grupy podmiotów: pracownicy ujęci w art. 2 pkt 5 ustawy o komercjalizacji i prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych, którzy uzyskali prawo do nieodpłatnego nabycia akcji, oraz – zgodnie z art. 63 tej ustawy – pracownicy oczekujący na udostępnienie akcji na zasadach preferencyjnych, określonych w ustawie o prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych, które nie nastąpiło do dnia 8 kwietnia 1997 r., a także ich spadkobiercy.

Prawo do nieodpłatnego nabycia akcji stawało się – stosownie do art. 38 ust. 2 ustawy – wymagalne po upływie 3 miesięcy od dnia zbycia przez Skarb Państwa pierwszych akcji na zasadach ogólnych i wygasło z upływem 6 miesięcy od dnia jego powstania. Warunkiem skorzystania z tego prawa było uprzednie (w ciągu 6 miesięcy od dnia wpisania spółki do rejestru, a jeżeli Skarb Państwa przed dniem

wejścia w życie ustawy nie rozpoczął udostępniania akcji na zasadach preferencyjnych – od dnia wejścia w życie ustawy) złożenie pisemnego oświadczenia o zamiarze nabycia akcji. Było ono koniecznym, a jednocześnie wystarczającym warunkiem powstania po stronie właściciela akcji obowiązku ich udostępnienia.

Zarówno w doktrynie, jak i w judykaturze Sądu Najwyższego prezentowany jest pogląd, że prawo do nabycia akcji należących do Skarbu Państwa stwarza ustawowy obowiązek udostępnienia ich przez właściciela pracownikom spółek. Niewykonanie tego obowiązku rodzi po stronie uprawnionych roszczenie o nawiązanie umowy (złożenie oświadczenia o udostępnieniu konkretnej liczby akcji), a po upływie czasu ich udostępniania – roszczenie odszkodowawcze, dochodzone na zasadach ogólnych (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 12 września 2000 r., I PKN 529/00, OSNAPUS 2002, nr 7, poz. 163 oraz z dnia 19 kwietnia 2001 r., I PKN 362/00, OSNP 2003, nr 4, poz. 97, wyrok z dnia 24 czerwca 1998 r., I PKN 198/98, OSNAPUS 1999, nr 13, poz. 426, wyrok z dnia 6 sierpnia 1998 r., III ZP 24/98, OSNAPUS 1999, nr 17, poz. 545).

Koncepcja stosunku zobowiązaniowego powstającego między zbywcą i nabywcą akcji pracowniczych, niekwestionowana w orzecznictwie (por. uchwałę siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 26 czerwca 2003 r., III PZP 22/02, OSNP 2203 nr 21, poz. 511 oraz wyroki Sądu Najwyższego z dnia 12 września 2000 r., I PKN 529/00, OSNAPUS 2002, nr 7, poz. 163, z dnia 26 listopada 2003 r., I PK 632/02 oraz z dnia 7 sierpnia 2002 r., I PKN 561/01, dotychczas niepublikowane), uzasadnia wnioski, że pracownik, którego uprawnienie do nabycia akcji nie zostało zrealizowane, może żądać jego wykonania wyłącznie od Skarbu Państwa, odpowiadającego na podstawie przewidzianej w art. 471 k.c. Cytowany w kasacji pogląd Sądu Najwyższego wyrażony w motywach wyroku z dnia 6 sierpnia 1998 r., III ZP 24/98 (OSNAPUS 1999, nr 17, poz. 545), że „podstawą ewentualnej odpowiedzialności wobec osoby uprawnionej, która utraciła uprawnienie do nieodpłatnego nabycia akcji, nie mogą być przepisy art. 471 i nast. k.c., lecz – wobec pracodawcy (byłego pracodawcy) art. 415 k.c., a wobec Skarbu Państwa – art. 417 k.c.”, poddany został przekonującej krytyce w uzasadnieniu

wyroku z dnia 7 sierpnia 2002 r., I PKN 561/01 (dotychczas niepublikowanym), podzielanej przez skład orzekający w niniejszej sprawie.

Zgodnie z art. 3 ust. 1 i art. 4 ust. 1 ustawy o komercjalizacji i prywatyzacji przedsiębiorstw państwowych, na Ministrze Skarbu Państwa spoczywał obowiązek wdrożenia specjalnej procedury związanej z ustaleniem kręgu osób uprawnionych. Rozporządzeniem Ministra Skarbu Państwa z dnia 3 kwietnia 1997 r. w sprawie szczegółowych zasad podziału uprawnionych pracowników na grupy, ustalania liczby akcji przypadających na każdą z tych oraz trybu nabywania akcji przez uprawnionych pracowników (Dz.U. Nr 33, poz. 200) Minister Skarbu Państwa został obciążony obowiązkiem wezwania pracowników do złożenia oświadczeń, o których mowa w art. 38 ust. 1 ustawy, ustalenia ich liczby, a następnie, w dniu zbycia pierwszych akcji na zasadach ogólnych, ogłoszenia o przystąpieniu do nieodpłatnego zbywania akcji uprawnionym pracownikom.

W tej sytuacji nietrafny jest zarzut naruszenia § 6 i 8 rozporządzenia z dnia 3 kwietnia 1997 r. przez ich błędną wykładnię. Skarb Państwa, wykonując kompetencje Ministra Skarbu Państwa przewidziane w tych przepisach, sprawuje nadzór właścicielski nad nieodpłatnym udostępnianiem akcji, a to uzasadnia jego odpowiedzialność odszkodowawczą za nieprawidłowości w tym zakresie, a w szczególności za niewykonanie zobowiązania przez uchylanie się wobec spadkobierców uprawnionych pracowników od nieodpłatnego wydania im akcji. Prezentując pogląd prawny negujący prawa spadkobierców – co miało miejsce w stanie faktycznym rozpoznawanej sprawy – Skarb Państwa dokonywał samodzielnie doboru uprawnionych podmiotów, do czego nie miał uprawnień.

Także spółka nie miała kompetencji do kwalifikowania (selekcji) osób uprawnionych, przeciwnie, ciążyło na niej zobowiązanie przyjęcia oświadczenia osoby uprawnionej (art. 38 ustawy w związku z § 8 ust. 6 rozporządzenia Ministra Skarbu Państwa z dnia 3 kwietnia 1997 r.), a o tym, kto był uprawniony, decydował Minister Skarbu Państwa. Czynności spółki polegające na sporządzeniu i wywieszeniu listy uprawnionych pracowników były czynnościami technicznymi, pozbawionymi doniosłości prawnej (por. uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 26 czerwca 2003 r., III PZP 22/02, OSNP 2003 nr 21, poz. 511).

Ze stanu faktycznego leżącego u podłoża rozpoznawanej sprawy wynika, że przyczyną utraty przez powódkę możliwości nabycia akcji była odmowa ich udostępnienia w wyniku błędnej – jak się okazuje – interpretacji przepisów prawnych, dokonanej przez Skarb Państwa. Na skutek tej interpretacji, narzuconej powódce, jej wola uzyskania akcji nie została wyrażona w pisemnym oświadczeniu, a gdyby nawet powódka nadała mu taką formę, nie zostałoby ono przyjęte przez spółkę sporządzającą listę uprawnionych. Skoro więc niedokonanie przez powódkę koniecznej dla zachowania prawa czynności wynikało wyłącznie z postawy pozwanego, wyrażonej w dezinformującej opinii prawnej, to – zważywszy na ciążący na nim ustawowy obowiązek zawarcia umowy – staje się jasne, że szkoda jest następstwem okoliczności, o których mowa w art. 471 k.c. Odpowiedzialność pozwanego Skarbu Państwa oparta na tym przepisie implikuje – zgodnie z art. 474 k.c. – jego odpowiedzialność także za osoby, z których pomocą zobowiązanie wykonywał lub którym jego wykonanie powierzył w całości lub w części, a więc za pozwaną K. S.A. Od tej odpowiedzialności pozwany mógłby się wprowadzić uwolnić zarzutem, że niewykonanie zobowiązania stanowi następstwo okoliczności, za które odpowiedzialności nie ponosi (art. 471 k.c. *in fine*), jednakże próby takiej nie podjął.

W tym stanie rzeczy podniesiony w kasacji zarzut naruszenia art. 471 k.c. jako podstawy odpowiedzialności pozwanego Skarbu Państwa należy uznać za chybiony, a tym samym za bezzasadny zarzut braku jego biernej legitymacji procesowej, jak też naruszenia przepisów przez nieuwzględnienie zarzutu przedawnienia. Niezrozumiałą natomiast jest zarzut obrazy art. 209 w związku z art. 1035 k.c. w sytuacji, w której nie zostało w niej w żaden sposób zakwestionowane ustalenie, że powódka jest jedynym spadkobiercą pracownika uprawnionego do nabycia akcji.

Oznacza to, że kasacja podlega oddaleniu (art. 393¹² k.p.c.).